Класифікація оглядів комп'ютерних даних у кримінальному провадженні

Артем Коваленко
кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад, факультет № 2, Донецький державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, м. Кропивницький, Україна, ORCID: http://orcid.org/0000-0003-3665-0147, e-mail: new4or@gmail.com

Доповідь присвячено класифікуванню огляду комп'ютерних даних як слідчої (розшукової) дії за певними процесуально та криміналістично значущими критеріями задля розроблення тактико-організаційних рекомендацій щодо її проведення.

Ключові слова: *слідчі (розшукові) дії; криміналістична тактика; огляд комп'ютерних даних; огляд комп'ютерної техніки.*

Classification of Computer Data Inspections in Criminal Proceedings

Artem Kovalenko

The report is devoted to the classification of computer data inspection as an investigative (search) action based on certain procedurally and forensically significant criteria to develop tactical and organizational recommendations for its conduct.

Keywords: *investigative (search) actions; forensic tactics; computer data inspection; computer equipment inspection.*

У березні 2022 року чинний Кримінальний процесуальний кодекс України було доповнено положеннями щодо огляду комп'ютерних даних — слідчої (розшукової) дії, яка спрямована на збирання та дослідження важливої для кримінального провадження інформації, що існує в зашифрованому вигляді, придатному для оброблення засобами комп'ютерної техніки. Указана процесуальна дія стала основним юридичним інструментом виявлення, попереднього дослідження й фіксування електронних (цифрових) слідів, які на сучасному етапі характерні практично для всіх різновидів кримінальних правопорушень.

Проведення огляду комп'ютерних даних потребує наявності спеціальних навичок поводження з комп'ютерною технікою та мережевим обладнанням, доступу до відповідних науково-технічних засобів тощо. Водночас конкретні обставини провадження такої С(Р)Д та специфіка різноманітних об'єктів огляду можуть значно ускладнювати завдання слідчих. Тому задля формування конкретних тактико-організаційних рекомендацій щодо найбільш ефективного проведення огляду комп'ютерних даних необхідно виокремити та узагальнити основні різновиди такої процесуальної дії.

Зокрема, *за способом доступу до комп'ютерних даних* пропонуємо виокремити огляд даних, що містяться на носіях, наявних у розпорядженні сторони обвинувачення, та огляд комп'ютерних даних, які містяться

на віддалених серверах. У першому випадку уповноважені суб'єкти проведення цієї процесуальної дії мають фізичний доступ до відповідних носіїв унаслідок їх отримання або вилучення, копіювання окремих даних або створення повних (побітних) копій носіїв комп'ютерних даних раніше оглянутої комп'ютерної техніки. Такий огляд здійснюється шляхом під'єднання наявного носія до службового комп'ютера або з користуванням пристроєм, частиною якого є цей носій. У другому випадку йдеться про дослідження комп'ютерних даних, що містяться на серверах, до яких уповноважені особи не мають фізичного доступу. Найчастіше це відомості, розміщені в публічному доступі в мережі «Інтернет». Огляд таких даних здійснюється з користуванням службовим комп'ютером і програмами браузерів (інтернет-оглядачів), клієнтів месенджерів та іншого програмного забезпечення.

За співвідношенням із оглядом комп'ютерної техніки варто виокремити огляд комп'ютерних даних, який проводиться у межах огляду комп'ютерної техніки, та такий, що проводиться окремо. У першому випадку оглядаються комп'ютерні дані, що містяться в пам'яті комп'ютерної техніки, виявленої або отриманої правоохоронцями під час проведення інших процесуальних дій. Головною особливістю такого огляду є потреба дослідження самого комп'ютерного пристрою як матеріального об'єкта: апаратного комплексу *(hardware)*, конфігурації обладнання, наявності та найменування периферійних пристроїв, стану та справності обладнання, наявності в пам'яті пристрою встановленого програмного забезпечення (*software*) та інших комп'ютерних даних тощо. Зазвичай огляди комп'ютерної техніки та комп'ютерних даних проводять одночасно тільки у випадках, коли відсутня можливість скопіювати дані із пам'яті пристрою, не вмикаючи його. Тому додатковою проблемою під час проведення такого різновиду цієї процесуальної дії є потреба в забезпеченні незмінності усієї інформації в пам'яті пристрою. Друга форма огляду комп'ютерних даних проводиться після копіювання інформації з оригінального носія із користуванням службовою комп'ютерною технікою.

За критерієм участі спеціаліста можливо виокремити кваліфікований (із залученням спеціаліста) та некваліфікований (проводиться слідчим, дізнавачем, прокурором самостійно) огляд комп'ютерних даних. Зважаючи на вимоги абз. 2 ч. 2, ч. 7 ст. 237 КПК України, залучення спеціаліста до проведення огляду комп'ютерних даних є необов'язковим, і слідчий, дізнавач, детектив, прокурор можуть проводити дану слідчу (розшукову) дію самостійно за наявності необхідних знань і технічних навичок. Зокрема, загальних науково-технічних компетентностей та рівня володіння комп'ютером «упевнений користувач» сьогодні має бути достатньо для проведення огляду комп'ютерних даних у нескладних ситуаціях. Наголосимо, що з урахуванням поширення інформаційних технологій на озброєнні як правопорушників, так і правоохоронців, доцільно

посилити комп'ютерно-технічну підготовку майбутніх слідчих, дізнавачів і прокурорів. Водночас ч. 3, 4 ст. 99 КПК України фактично вимагає участі спеціаліста у створенні копій комп'ютерних даних у кримінальному провадженні, адже оригіналом електронного документа визнаються лише копії комп'ютерних даних, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста. Тому в усіх випадках, коли здійснюється копіювання комп'ютерних даних, а також за потреби застосування специфічного додаткового комп'ютерного обладнання або програмного забезпечення, подолання логічного захисту тощо рекомендується залучати спеціаліста в галузі комп'ютерної техніки та програмних продуктів. Якщо оглядаються заздалегідь скопійовані за допомогою спеціаліста дані чи відомості, розміщені публічно в мережі «Інтернет», така процесуальна дія може проводитися слідчим, детективом, прокурором або оперативним співробітником за їхнім дорученням самостійно.

За місцем проведення процесуальної дії доцільно розмежувати огляд комп'ютерних даних, що проводиться у службовому кабінеті слідчого або спеціаліста (якщо носій комп'ютерних даних був вилучений або отриманий, дані було скопійовано на носій уповноваженої особи, або досліджуються дані, розміщені в мережі «Інтернет») та за місцем виявлення комп'ютерної техніки або носія даних. Перший різновид огляду є самостійною процесуальною дією, що проводиться в доволі сприятливих умовах із наявним доступом до додаткового обладнання й програмного забезпечення. Другий підвид огляду комп'ютерних даних проводиться в межах інших процесуальних дій, під час яких було виявлено пристрій або отримано до нього фізичний доступ: огляд місця події, обшук, тимчасовий доступ до речей або документів, затримання особи, окремі НС(Р)Д тощо.

Окрім того, *за безпосереднім об'єктом огляду* (типом досліджуваних комп'ютерних даних) можна розрізняти: огляд основних і метаданих; зашифрованих і незашифрованих даних; таких, що мають аудіовізуальний вираз і не мають такого; огляд даних різних форматів тощо. Кожний із наведених різновидів огляду має власні криміналістичні та комп'ютерно-технічні особливості, які потребують окремого висвітлення.

Додамо, що запропонований перелік різновидів огляду комп'ютерних даних є невичерпним та потребує подальшого теоретичного опрацювання. З-поміж іншого, наведена класифікація може бути доповнена за рахунок класичних підстав поділу процесуальних дій на підвиди: за порядком проведення (первинний, повторний огляд), за обсягом (основний та додатковий), за суб'єктом проведення (слідчим, дізнавачем, прокурором, оперативним співробітником), за ініціатором (на розсуд сторони обвинувачення, за клопотанням сторони захисту або потерпілого, за ухвалою суду), за стадією провадження (проведений на початковому або подальшому етапі досудового розслідування, під час судового розгляду) тощо.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що огляд комп'ютерних даних є доволі новою слідчою (розшуковою) дією та основним процесуальним інструментом виявлення, попереднього дослідження й фіксування електронних (цифрових) слідів кримінальних правопорушень. Задля формування конкретних тактико-організаційних рекомендацій щодо найбільш ефективного проведення такої процесуальної дії необхідно виокремити й узагальнити основні її різновиди. Проведене дослідження свідчить, що огляд комп'ютерних даних може бути поділений за такими підставами: за способом доступу до комп'ютерних даних (огляд даних, що містяться на носіях, наявних у розпорядженні сторони обвинувачення, та огляд комп'ютерних даних, які містяться на віддалених серверах); за співвідношенням із оглядом комп'ютерної техніки (огляд комп'ютерних даних, який проводиться в межах огляду комп'ютерної техніки, та такий, що проводиться окремо); за критерієм участі спеціаліста (кваліфікований — із залученням спеціаліста в галузі комп'ютерної техніки й програмних продуктів, та некваліфікований — проводиться слідчим, дізнавачем, прокурором самостійно); за місцем проведення процесуальної дії (у службовому кабінеті слідчого або спеціаліста та за місцем виявлення комп'ютерної техніки або носія даних); за безпосереднім об'єктом огляду (основних та метаданих; зашифрованих та незашифрованих; даних, що мають аудіовізуальний вираз та не мають такого; огляд даних різних форматів тощо); за порядком проведення (первинний, повторний огляд); за обсягом (основний і додатковий); за суб'єктом проведення (слідчим, дізнавачем, прокурором, оперативним співробітником); за ініціатором (на розсуд сторони обвинувачення, за клопотанням сторони захисту або потерпілого, за ухвалою суду); за стадією провадження (проведений на початковому або подальшому етапі досудового розслідування, під час судового розгляду) та ін.